

Láthatjuk, hogy a mi Csáthunk sebészorvosával kivonatja az agyvelőnek azt a részét, amelyben az idő fogalma lakozik. „Egyszerűen kikanalazom az emberi bánat átkozott darázsfészékét.”

A problémát megoldja egy bizonyos szürreális szinten, ami csak a mesén – elbeszélésen – belül lehetséges, míg a valóságban a kábítószerkezeléshez kell fordulni (ő maga is morfinista volt), amelyek lehetővé teszik évezredek elni pár óra alatt. „Hunyjátok le a szemeiteket. És az apró ópiumpipa elvezet oda, ahol azért élünk, hogy éljünk, és semmi másért. Hiszen ez az egyetlen célja a létnek. Hiszen a szűkmarkú isten is csak azért ajándékozott minden nyomorult férregnek egy-egy pillanatot ebből az életből, hogy éljen, folytassa az életét, hogy új életet okozzon. Az új férregnek pedig ismét kijut egy pillanat.

A lét esszenciája olyan drága portéka, amelyből egész nemzedékek, évszázadok alatt kapnak – egy órát.

Aki ebbe belenyugszik, az belenyugodott abba, hogy meghaljon, mielőtt megszületett. Aki azonban valójában emberré tudott lenni, és számot vetett magával – mint méltóságához illik –, az raboljon magának mindennap tizennégy órát. Ez a tizennégy óra egyenlő négyszáz generációnak nyolcezer éves életével. De számítsunk csak ötezret. Egy nap alatt tehát ötezer esztendő élek. Egy esztendő alatt ez körülbelül kétmillió évet jelent. Föltéve, hogy az ópiumszívást mint kifejelett erős férfi kezded, és nagy gondot fordítasz testi épséged fönntartására – amelyet legjobb ügyes orvosra bízni –, tíz esztendeig elélhetsz. És akkor húszmillió éves korodban nyugodtan hajthatod fejedet az örök megsemmisülés jegy párnájára.

Aki ezen az áron nem mer és nem akar az öröklétből húszmillió évet – az éljen száz esztendeig, és sokasodjék meg az ő utódaiban.”

*Vanessa MARTORE
HORVÁTH Erzsébet Boros Ákosné fordítása*

Megjelent az I Nipoti di Rameau 1998/1. számában

A KAFKAI MINŐSÉG

Franz Kafka: *A nyolc oktávfüzet*. Fordította: Tandori Dezső. Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2000

„Don Quijote balsorsa nem a képzelete, hanem Sancho Pánza.”

(A harmadik oktávfüzet, 24.)

Lehet, hogy Kafka-ént túlságosan foglalkoztatta az odú, a „földi-mód” szemlélet? A kezdet és a vég ugyanis egyáltalán nem bizonyos. A Kafka-szövegek kaleidoszkópszerű játéka, az a „természetesség”-ben gyökerező játék, amelyet Camus hangsúlyozott, a karkai minőség tartozéka. Tandori Dezső (a fordító) utószavának záró mondata így szól: „Karkai minőség csak egyetlen van.” Mert létezik egy olyan minőségkomplexum, amely *kafkaiként* nevezhető meg, illetve amely elkülönböződik azoktól a minőségvari-

ánsoktól, amelyek elé szintén a Névből képzett jelző illeszthető, például: shakespeare-i, goethei, dosztojevszkiji . . .

A teljesebb Kafka felé irányuló fordító tudatában a nyugtot nem engedő frői-olvasói minőség többnyire Szép Ernő világához kötődik:

*„Zene szól odakint a kertvendéglőben, hazaért
már, külöki ablakát, semmi sem segít, a lombok, a
hangok – elmúlt, ami volt, valaminek ő volt .
»útban«, ahogy könnyelműen fordítottam, kötel-
táncos mód, hazafelé. Marad az eltűnődés – azt írja.”*
(Kafka – alig, Szép Ernő-mottó)

*„Hogy amott a hídon mi van, miféle szépség van ott, mily
bánat, az ő szívének mi köze hozzá? Oszlopokhoz, ívekhez;
s bicikli, kocsis, népség, ezt látja, néma hajók jönnek-mennek
híd alatt; milyen egyszerű, és nem enged neki nyugtot.”*
(Szép Ernő, Kafka és a festők)

Az idézett Tandori-versrészletek a Kafka-opust *belülről* is ismerő költői én *nyugtalanosságát* bizonyítják. A karkai minőség ez esetben a költőt „működteti”.

Az Oktávfüzetek eltűnődést „gerjesztő” bűvös száma a nyolcas. A „nyolcadrét” füzetek mellett a zenei terminusra, a teljes hangzásbeli egységre ugyancsak gondol az Olvasó, ám még inkább előkerül a 'hangköz' jelentés. A *Kafka-hangközök* és a megszakítotttságot sugalló olvasói attitűd a folyamat (der Prozeß) megszakítotttságával, átváltozásával fonódnak össze, ezek egyébként is a karkai világ meghatározó jevei. A *második októvfüz*erben a világ nyolcadik csodájának mendemondája töri meg a megnevezett hagyományt; az európainak öltözött arab ironikus szónoklata a történelemkönyvekben lefektetett igazságok esetleges hamisságát veti fel.

Max Brod jegyzetei a keletkezési időpontot is elárulják, a sorrend pedig a Kvadrát-füzetekkel ellentétben csak Brod feltételezésein alapszik. *Az első októvfüzet* egyetlen dátuma 1917. február 17. Az olvasó azonnal a történelmi eseményekre összpontosít, viszont az én ismételten a szobához, a zughoz kötődik. Még fegyver-élménye is egyéni fegyverhasználat vagy -letétel, noha tagadja a magányos hadviselést: „Öt gyermekpuskám van. Szekrényemben függnek, minden kampón egy. Az első az enyém, a többi négyért jelentkezhet, aki akar. Ha négynél többen jönnének, a fölös létszámban lévők hozzák el okvetlenül a saját fegyverüket, hogy szekrényemben letétbe helyezték. Mert egységesnek kell lennünk, ha nincs ilyen egység, nem jutunk előbbre. Egyébként csak olyan fegyvereim vannak, amelyek máskülönben felhasználásra teljesen alkalmatlanok, mechanizmusuk tönkrement, a záváar letört, csak a kakasaik kattogtathatók. Vagyis aligha lesz nehéz további hasonló fegyverek beszerzése. Alapjában persze kezdetnek a fegyvertelen illetők is jók nekem. Mi, akiknek lesz fegyverünk, kellő pillanatban közrefogjuk fegyverteleneinket.”

Az egység kérdése, amely alig „hallhatóan” lapul meg a szövegrészletben, az eddig érdekből összetartott területre, a Monarchiára (is) vonatkoztatható, holott a Kafka-recepció kiemeli, hogy az frót mintha nem érdekelte volna ez a nagyot és jelentőset létrehozó

Monarchia, sőt az első világháború kitöréséről alig vett tudomást, odúban élt ekkor is, a távlatot pedig inkább Berlin vagy Párizs jelentette számára. A szövegekbe mégis beszűrődik a Monarchia végnapjainak közérzete, jó példa erre *A harmadik oktávfüzet* egyik feljegyzése, amely az érzékek zűrzavarára utal: „az érzékek zűrzavarában vagy az érzékek túlzott érzékenysége folytán megannyi szörny leleselkedik, és zajlik, kinek-kinek hangulatszesszélye vagy sebesülése szerint, egy elbűvölő vagy kimerítő kaleidoszkópszerű játék”.

Ugyanez a „külső világ” bontakozik ki Ernst Mach elméletéből, Musil vagy Schnitzler frásaiból; a kutyaalázat és a vadállati magatartás választhatósága Hofmannsthal *Lovastörténetéhez* hasonlóan ezekben a jegyzetekben ugyancsak felmerül. Indokolt tehát a költő Tandori képzettársítása: Szép Ernő és Kafka kapcsán az *impresszionisták* hídjait látja.

Az Oktávfüzetek „szövegtere” a szoba. Az *odú* című novella ismert szövegrészlete már magyarázatot adott a benti közérzetre: „Túláságosan foglalkoztat az odú. Gyorsan futottam el a bejáratától, de hamar visszatérek. Jó rejtekhelyet keresek, és – ezúttal kívülről – éjjel-nappal lesem bejáratát. Lehet, hogy bolondság ez, de mondhatalan örömmre szolgál, és megnyugtat. Úgy érzem ilyenkor, mintha nem a házam, hanem önmagam előtt állnék, alvás közben, és abban a szerencsében részesülnék, hogy mélyen alszom, és eközben élesen megfigyelem magam” (Eörsi István fordítása).

Szobater és öninterpretálás szorosan összefügg. Az Oktávfüzetek első mondata az aforizmaíró Kafka-ént idézi: „Minden ember egy szobát hordoz magában.” Az olvasó *A harmadik oktávfüzet* jegyzeteiben reflexiókat fűzhet a lakonikus szövegmondathoz: „Milyen nyomorúságos is az önismeretem, akár ha csak szobám ismeretéhez hasonlítjuk is. (Este.) Miért? Nem létezik a benső világ olyan megfigyelése, amilyen a külső. A lefró lélektan úgy egészében, mindenképp csak antropomorfizmus lehet, alkalmasint a határok rágcsgálása. A belső világ csak élhető, nem leírható. A pszichológia annak leírása, hogy a földi világ tükröződik az égi síkon, vagy pontosabban: egy tükrözés leírása, ahogyan azt mi, akik teleszívtuk magunkat a földdel, elképzelhetjük, mert tükröződés sehol nem következik be, nem, csak a földet látjuk, bármerre forduljunk is.” Másutt a pszichológiát a „tükörfrás” olvasásának véli. A Kafka-figurák szobaismerete ebből a nézőpontból felülvizsgálható. Gregor Samsa, Georg Bendemann, Josef K. és más szereplők „tükörrel”, „szőnpaddal” és átváltozással kapcsolatos szobaismeretét az Oktávfüzetek feljegyzései gazdagítják. A szobaperspektíva ontológiai kérdés is egyben. Az olvasó – Tandori szellemében – eltűnődhet a lét, illetve a megismerés kérdéseiben, amikor a halottasszoba szellőztetése, az ajtókeresés, az egyablakos szoba szükségessége, a Poe-képzettársítás, az imént otthagyt szobába való visszatérés, a titokzatos tojás megpillantása vagy az eltelt szituációját idéző szobater kerül bemutatásra. A szoba *megélhetősége* válik fontossá.

Az antropomorfizmus említése szintén lényeges aspektus, amely a karkai állat-átváltozásokkal függ össze. Az Oktávfüzetek jegyzetei a repülés és a madárlét, illetve „lovass” és ló vonatkozásait járják elsősorban körül. Wilhelm Emrich vizsgálta tüzetesen az „állathcecc” jelentőségét Kafka szövegeiben (*Franz Kafka*, 1965), és rámutatott az állati felé nyitható kapu, valamint az univerzum kapcsolatára, a szabadságlehetőség megcsillantására. A *Jelentés az Akadémiának* énje az emberi felé halad, a ketrecből lép ki, szobaterében mégis majom módra él. A szárnyakkal rendelkező ember viszont inkább kitépne szárnyait, de a halottakat és az isteneket nem hagyja el. *A hatodik oktávfüzet*

talányos, gólyaszerű madara gólyamama híján a *narratív éntől* vesz repülőleckéket, az embertől tanul meg repülni, vagyis attól, aki nem rendelkezik a repülés képességével.

Az Oktávfüzetek a jól ismert „Kafka-alaphangok” újraolvasását teszik lehetővé, például a kezdet homályára éppen a madárteremtés és a repülőgép feltalálásának analógiája utal. Jelentősek a mitológiai összefüggések és a demitizálás kérdései, a bűn és a kiűzetés, valamint a labirintus vizsgálata, a mulandóság, a felelősség, a szenvedés, a művészlét, a fűtlét, jobb és bal kéz küzdelmének felvetései, a munkásság helyzetének *ironikus* megközelítése, a Don Quijote-értelmezés öngyilkosságot is érintő nézőpontja és a versbeszéd különválása.

Az „új” Kafka-kötet egyik legnagyobb élményét a fordító nyújtja olvasójának, amikor újr fordításra vállalkozik, és így módon régebbi és újabb fordításainak összehasonlítására készíti olvasóját. Az újraolvasás tehát új fordítást eredményezhet, kiváló példának bizonyul a *Prométheusz* újabb szövegvariánsa. A célnyelvi fordítások kapcsolata és elkülönülése alapos vizsgálatot érdemel (természetesen a szövegköziség jegyében). A *Prométheusz* szövegmondatainak szórendcseréje újraértelmezésről tanúskodik, ugyanezt igazolja az első mondaváltozatnak a bevezető mondattal való egybeolvasása. A „lecsapó” és a „csapdosó” csőrök jelentéstani elkülönböződése szintén az interpretáció eltéréseivel magyarázható.

A Kafka-feljegyzések komikus nézőpontját, illetve ezek különböző nézőpontú olvasását ugyancsak felvetheti a mindenkori Kafka-olvasó; az aforizmaszerű szövegek és szövegfragmentumok kimeríthetetlen befogadói Kalandra adnak lehetőséget. Az ezredfordulón például eltűnődhet az egyén (az olvasó) a következő „kis rezümé”-n: „Az emberiség története: egy másodperc egy vándor két lépte közt.”

HÓZSA Éva

Ó, AH, OH!

Paul de Man: *Az olvasás allegóriái*. Ictus Kiadó–JATE Irodalomelmélet Csoport, Szeged, 1999

Kit ne csábítana a kaland, a kihágás öröme, a megszokottól való eltérés mámore? Kit ne csábítana a mások dolgába, titkolt ügyeibe való bepillantás, szaglászás, fzelgetés? Idegen holmik – fiókok, táskák, levelek – között matatni heves szívdobogással? Talán a leleplezés megnyugtató diadala, vagy a mélyen feszülő indulatok perverz (sőt pervertált) levezetése céljából? Esetleg az önmarcangolások csillapítása miatt?

A hagyomány megingatása, az elfogadott szabályok és szabványok, a bevett szokások fölforgatása, az ismételt rákérdés, a megszállott demisztifikálás lényegében a házaságtörés angyali és démoni kéjével jellemezhető? Már meglévő szövegekbe avatkozni, a szövegek orgiájába bonyolódni, textusok szétnylító combjai közé csúszni, újrafrni, szétfrni, félrelépni? . . .

Régebben kezdődhetett az egész, de talán Pascal és Descartes mentén hasadnak ketté (véleg) a dolgok (és a szavak). Descartes minden addigi nézet gyökeres fölforgatását, megkérdőjelezését tekintette szükségesnek ahhoz, hogy új kiindulással valami szilárdabbat hozzon létre a gondolkodás. A szavakban rejlő veszélyre, a megszokott beszédmó-